

Havde ændringerne i samfundet og den politiske arbejderbevægelses fremvækst efter århundredeskiftet i virkeligheden allerede slået benene væk under liberalismen i partiets sidste regeringsperiode? Skal dets socialpolitiske initiativer ses som desperate afværge-manøvrer for at hindre, at Labour overtog pladsen som progressivt alternativ til de Konservative; eller var de et udtryk for, at den »ny liberalisme«, socialliberalismen, var i stand til at tilpasse sig de ændrede omstændigheder på en måde, der ville have givet et rimeligt vælgergrundlag at arbejde videre med, hvis ikke splittelsen blandt lederne og andre uheldige omstændigheder havde svækket det afgørende under krigen?

Spørgsmålet om, hvorvidt de Liberale undergang var »uundgåelig« eller ej er svært at håndtere og umuligt at besvare definitivt. Hvad historikerne imidlertid kan gøre er at undersøge, i hvor høj grad de Liberale ledere selv opfattede sig som udsat for pres fra Labour, samt i hvor høj grad bevægelserne i vælgermassen og hvad man kan måle af opinion om disse ting indicerer, at der eksisterede et voksende folkeligt krav om reformer af mere gennemgribende karakter end dem, de Liberale var villige til at gennemføre.

Unigheden blandt forskerne herom er et af de temaer, J. R. Hay tager op i sin lille bog, der – som de øvrige titler i serien – har karakter af en forskningsoversigt snarere end en argumentation for en selvstændig opfattelse af problemerne. Forfatteren har disponeret sin oversigt fortrinligt. Han når at få præsenteret den lovgivning, der diskuteres; han kortlægger og systematiserer de problemstillinger, der er anlagt på emnet og de resultater, der er nået; og han peger på områder, hvor en forstærket indsats kunne vise sig frugtbar. Særlig relevant forekommer her hans advarsel mod at anlægge for snævre geografiske og faglige synsvinkler. De Liberales sociallovgivning må ses i sammenhæng med tidligere socialreformer på Kontinentet og i de britiske Dominions; den bør endvidere studeres også generelt og komparativt som udtryk for en bestemt reaktion på bestemte problemer i de europæiske industrisamfunds udvikling.

Jørgen Sevaldsen

Wavell. The Viceroy's Journal. Ed. by Penderel Moon. Oxford University Press, London, 1973. xvi + 528 s. Ill. kort. £ 8.00.

Da Churchill i 1943 udnævnte Lord Wavell til vicekonge i Indien, skaffede han en retrætepost til en general, der efter sin heldige ledelse af felttoget mod italienerne i Nordafrika i 1940–41 ikke havde kunnet leve op til forventningerne på de umulige poster, han derefter blev sat på i det østlige Middelhav og i det Fjerne Østen. Der lå samtidigt i udnævnelsen, at vicekongens opgave forventedes at blive administrativ: At holde Indien i ro, til krigen var ovre.

Virkeligheden blev anderledes. Wavell kom til at spille en vigtig rolle i de uhyre vanskelige forhandlinger forud for briternes tilbagetrækning fra Indien i 1947. Den foreliggende bog er en udgivelse af Wavells omfangsrige dagbogsoptegnelser plus en del memoranda og korrespondance fra denne afgørende periode i det moderne Indiens historie. Fra udgiverens side er offentliggørelsen præsenteret som led i en Ehrenrettung; et opgør med den ofte setede vurdering, at Wavells stejlehed og kantede forhandlingsform var en væsentlig hindring for opnåelse af en selvstændighedsordning, og at Attlee derfor gjorde rigtigt i at udskifte ham med den mere dynamiske og politisk behændige Mountbatten i 1947. Wavell er blevet forsvaret i enkelte britiske fremstillinger, således i M. Edwardes' »The Last Years of British India« (1963) og Penderel Moon følger denne linie op ved i sin indledning til dagbogen at fremhæve, at Wavells vanskeligheder

hverken skyldtes manglende energi, evner eller god vilje, men hans forestilling om, at Storbritannien havde en forpligtelse til at prøve at forlige modsætningerne mellem de muhammedanske og hinduiske befolkningsgrupper, således at en fællesregering kunne overtage magten efter briterne. Da først tanken om et samlet Indien var opgivet, blev Mountbattens forhandlingsposition ulige meget lettere; og selv for delingsløsningen var grundlaget allerede lagt i Wavells vicekongeperiode.

Anklagen mod Wavell for manglende smidighed i forhandlingssituationer kan naturligvis ikke tilbagevises på grundlag af det billede, Wavell tegner af sig selv i dagbogen. Men den gør det rimeligt klart, at Wavell uforbeholdent havde accepteret nødvendigheden af at give Indien selvstændighed, og at han gjorde sit bedste for at optræde upartisk i konflikten mellem hinduer og muhammedanere. Den illustrerer endvidere til overmål de vanskeligheder, han mødte i forholdet både til regeringen i London og til nationalistlederne. Han havde brug for klare anvisninger på, hvornår og hvordan regeringen agtede at drage konsekvenserne af sit løfte om selvstændighed til inderne. De valne svar på disse spørgsmål overbeviste ham om, at politikerne var ligeglade med Indiens problemer og søgte at krybe udenom deres ansvar. Han var utilfreds med Labourregeringens politik efter 1945, og især Stafford Cripps var ham en torn i øjet. Wavell var skeptisk overfor Cripps' forsøg på at borttrylle interessekonflikterne ved hjælp af vage politiske formler og anså det for betænkeligt, at Cripps så énsidigt byggede sin politik på sine kontakter med Kongrespartiets ledere. Wavells eget forhold til nationalistlederne var af vekslende hjertelighed. Han kunne arbejde nogenlunde godt sammen med de muhammedanske ledere, respekterede Nehru, men kunne ikke døje Gandhi, i hvem han kun så en ondskabsfuld og skinhellig magtpolitiker.

Wavells dagbøger er uomgængeligt kildemateriale til det politiske spil omkring danselsen af de to indiske stater i 1947. Mange af de problemer, der afspejler sig i dem, er generelle for forholdet mellem kolonimagt og selvstændighedsbevægelser, hvorfor den kan studeres med udbytte af alle, der interesserer sig for afkoloniseringsprocessen i dette århundrede.

Jørgen Sevaldsen

Susanne Miller: Burgfrieden und Klassenkampf. Droste Verlag, Düsseldorf, 1975. 440 s.

Om det tyske socialdemokrati (SPD) under 1. verdenskrig er der efterhånden skrevet ikke så få (mere el. mindre deciderede) monografier, men da ingen af dem på noget punkt kan siges at være tilfredsstillende, og den nye bog af Susanne Miller, forsker ved »Kommission für Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien« i Bonn (bogens udgiver) og kendt fra tidligere værker ang. den tyske arbejderbevægelse, på sit felt repræsenterer, som forhåndsomtalen med rette bemærker, »die erste umfassende, auf breiter Quellenbasis beruhende Geschichte«, opfylder den for så vidt et stort savn, men indfrier den ellers de forventninger m.h.t. resultater, som må stilles på grundlag af det citerede og af den takket være Fritz Fischer i de sidste femten år intensiverede udforskning af Tyskland 1914–18 i øvrigt?

Indledningsvis giver Miller selv – med udgangspunkt i netop Fischer – en meget nyttig oversigt over situationen i forskningen omkring emnet. Også den særdeles fyldige, omend ikke fuldstændige litteraturliste vidner om forf.s. velorientethed, som dog sætter forbløffende lidt præg på selve fremstillingen, der i så høj grad relaterer sig til kilder, at det for den mere ukyndige ofte må være svært at afgøre, hvornår de fremførte synspunkter betegner nyvurdering og hvornår bare videreførelse. Som hovedtemaer er